

A historical map of Arad, Romania, showing the city's layout, fortifications, and the Tisza River. The map is rendered in a sepia tone with various labels and architectural details. The title text is overlaid on the map.

Complexul Muzeal Arad

ZIRIDAVA

STUDIA HISTORICA

XXVI

2021

ZIRIDAVA
STUDIA HISTORICA
XXVI

COMPLEXUL MUZEAL ARAD

ZIRIDAVA
STUDIA HISTORICA
XXVI

Editura MEGA | Cluj-Napoca | 2021

**Proiect editorial coordonat de Complexul Muzeal Arad
și susținut financiar de Consiliul Județean Arad**

Consiliul de redacție:

Redactori: SORIN OVIDIU BULBOACĂ, FELICIA ANETA OARCEA

Secretari de redacție: IOAN PAUL COLTA, ANIKÓ WITMAN, ADRIANA PANTAZI

Consiliul științific:

JOSEF WOLF, Institutul pentru Istoria și Geografia Regională a Șvabilor Dunăreni, Tübingen, Germania; OVIDIU PECICAN, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca; MIRCEA MĂRAN, Școala de Studii Înalte pentru Educatori „Mihailo Palov”, Vârșeț, Serbia; ANDREEA EMBER, Centre des Monuments Nationaux, France; EUSEBIU NARAI, Universitatea de Vest Timișoara; ANDREI FLORIN SORA, Universitatea din București, Societatea de Științe Istorice din România; LAURENȚIU ȘTEFAN SZEMKOVICS, Arhivele Naționale Istorice Centrale, București; CORNELIU PĂDUREAN, Universitatea „Aurel Vlaicu” din Arad; ANDREI ANDÓ, Universitatea „Aurel Vlaicu” Arad; MARIUS IOAN GREC, Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” Arad; DORU SINACI, Biblioteca Județeană „A. D. Xenopol” Arad; DUMITRU TOMONI, Societatea de Științe Istorice din România.

*In Romania, the periodical can be obtained through subscription or exchange,
sent as post shipment, from Museum Arad, Arad, Piata G. Enescu 1, 310131, Romania.
Tel. 0040-257-281847.*

ZIRIDAVA. STUDIA HISTORICA

Any correspondence will be sent to the editor:

MUSEUM ARAD

Piata George Enescu 1, 310131 Arad, RO

e-mail: office@museumarad.ro

The content of the papers totally involve the responsibility of the authors.

Persoane de contact:

Dr. Sorin Ovidiu Bulboacă: sorin_bulboaca@yahoo.com

Dr. Felicia Aneta Oarcea: felly_oarcea@yahoo.com

Dr. Ioan Paul Colta: colta86@gmail.com

ISSN 1224-7316

Copertă: CĂLIN MAN

Tehnoredactare: IOAN DOREL RADU

Editura Mega | www.edituramega.ro

e-mail: mega@edituramega.ro

CUPRINS

- 9 **Cuvânt înainte**
- 11 **SORIN OVIDIU BULBOACĂ**
O familie nobiliară românească din comitatul Zarandului – Moga de Hălmagiu (sec. XV–XVI)
A Romanian noble family from the Zarand County – Moga from Hălmagiu (15th–16th centuries)
- 23 **ELENA RODICA COLTA**
Franciscanii și cultura occidentală în vestul României. Biblioteci în mișcare
The Franciscans and occidental culture in western Romania. Libraries on the move
- 43 **AUGUSTIN MUREȘAN**
Stema familiei Huniade pe unele arbalete din secolul al XV-lea. Noi date
The Coat of arms of Huniade family on some crossbows from the 15th century. New data
- 57 **ANDREEA EMBER**
Un chateau d'architecture classique – Le Chateau de la Maisons sur Seine
A classic architecture castle – Castle of Maisons sur Seine
- 83 **OVIDIU PECICAN**
Letopisețul Cantacuzinesc și Cronica lui Matei Basarab
The Cantacuzino's Family Chronicle and The Chronicle of Matei Basarab
- 97 **VASILE MĂRCULEȚ, IOAN MĂRCULEȚ**
Organizarea administrativ-revoluționară românească a scaunelor Mediaș și Sighișoara în 1848-1849
The Romanian administrative-revolutionary organization of the Mediaș and Sighișoara chairs in 1848–1849

- 117 **DANIELA DETEȘAN**
Testamente feminine din districtul Năsăud
Female testaments from Năsăud district
- 137 **ANDREI ANDÓ**
Presa imigrației româno-maghiare în America
Romanian-Hungarian immigration press in America
- 155 **MIHAI-OCTAVIAN GROZA**
O viață închinată învățământului românesc transilvănean. Contribuții privind biografia profesorului Tit Liviu Blaga (1881–1916)
A life dedicated to the Transylvanian Romanian education. Contributions regarding the biography of professor Tit Liviu Blaga (1881–1916)
- 165 **FELICIA ANETA OARCEA**
Elite intelectuale ale generației Marii Uniri. Episoade din istoria familiilor Robu și Coțioi
Intellectual elites of the Great Union generation. Scenes from the history of Robu and Coțioi families
- 179 **MELINDA MITU**
Obiecte propagandistice din timpul Marelui Război în colecțiile Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei
Propagandistic objects from the Great War held in the collections of the National History Museum of Transylvania
- 189 **MIRCEA MĂRAN**
Românii din Iasenova
The Romanians from Iasenova
- 197 **MARIN POP**
Participarea organizației Partidului Național Român din județul Arad la alegerile parlamentare din noiembrie 1919 și iunie 1920
Participation of the organization of Romanian National Party from Arad county in the parliamentary elections of November 1919 and June 1920
- 225 **EUSEBIU NARAI**
Participarea Ripensiei la competițiile fotbalistice interne (1928–1931)
Participation of the Ripensia team in the internal football competitions (1928–1931)
- 257 **IONELA SIMONA MIRCEA**
Direcții de acțiune ale Camerei de Comerț și Industrie Alba în perioada 1928–1934, reflectate în rapoartele de activitate din 1933–1934
Direction of action of the Alba Chamber of Commerce and Industry during 1928–1934, reflected in activity reports from 1933–1934

- 275 **MIRCEA BARON**
Prizonieri de război sovietici utilizați în activitatea productivă din
Valea Jiului
Soviet prisoners of war used in production in the Jiu Valley
- 297 **LAURENȚIU ȘTEFAN SZEMKOVICS**
O sută de ani de la instituirea stemei Regatului României (1921–2021)
*One hundred yers since the establishment of the establishment of the coat of
arms of the Kingdom of Romania (1921–2021)*
- 309 **IOAN PAUL COLTA**
Recenzie – Japonisme in the Austro-Hungarian Monarchy

Stema familiei Huniade pe unele arbalete din secolul al XV-lea. Noi date

The Coat of arms of Huniade family on some crossbows from the 15th century. New data

AUGUSTIN MUREȘAN*

Abstract. The author presents the coat of arms of the Huniade family on crossbows from the 15th century made in Sibiu and the possibility in Vienna. The coat of arms on the crossbows of Sibiu looks like this: in the shield, in the golden field, a black raven, holding a ring in its beak and sitting on a fragment of a thick shaped branch. The crossbows with this coat of arms belonged to the family of Ioan (Iancu) from Hunedoara (1441–1456). The crossbow executed in Vienna is from the time of Matthias Corvinus, king of Hungary (1458–1490). It has represented the coat of arms of Hungary must be included and the coat of arms of the Huniade family, the raven with a ring in its beak. The coat of arms of Dalmatia and Bohemia were represented on both sides. Through their antiquity, valuation and artistic and heraldic representations, these crossbows are national and universal heritage values.

Keywords: Huniade family, crossbows, coat of arms, Ioan (Iancu) Hunedoara (1441–1456), Matthias Corvinus, king of Hungary (1458–1490).

Într-un articol publicat anterior, prezentăm stema familiei Huniade pe o arbaletă din secolul al XV-lea¹. După cum arătasem în materialul citat², stema Huniazilor – corbul cu inel în cioc³ – a fost reprezentată și pe arme de aruncare

* Prof. dr. Augustin Mureșan, augmuresan49@gmail.com.

¹ Vezi Augustin Mureșan, *Stema familiei Huniazilor pe o arbaletă din secolul al XV-lea*, în „Ziridava”, XXV/1, 2010, p. 118.

² *Ibidem*, p. 117.

³ Odată cu înobilarea prin actul de danie, emis la 18 octombrie 1409, de Cancelaria regală a Ungariei, familia Huniade primește și blazonul. Regele Ungariei, Sigismund de Luxemburg le-a dăruit lui Voicu, tatăl lui Ioan (Iancu) de Hunedoara, fraților săi Mogoș și Radu, vărului lor,

sau tragere la distanță cu săgeți, precum arbaletetele⁴. În rândurile de mai jos, revenim la stema Huniazilor aflată pe unele arbalete din timpul cât această familie a ocupat primul plan al vieții politice din Transilvania și Ungaria, întâi prin marele comandant de oști, învingător al otomanilor și erou al creștinătății Ioan (Iancu) de Hunedoara (1441–1456), iar apoi prin fiul său, Matia Corvin, rege al Ungariei (1458–1490).

Blazonul pentru această familie a fost acordat de regele Ungariei, Sigismund de Luxemburg (1387–1437), lui Voicu, tatăl lui Ioan (Iancu) de Hunedoara, în 1409⁵, dobândit de *progenitores*⁶.

Aceste arbalete sunt mărturiile istorice ce au atras atenția specialiștilor datorită vechimii și valorii lor artistice, dar și a însemnului heraldic reprezentat pe ele. În rândurile ce urmează, le prezentăm mai jos, în lumina cercetărilor heraldice.

Două dintre aceste arbalete de tip simplu („à pied de biche”), datând de la mijlocul secolului al XV-lea se aflau în bogata colecție de arme a Muzeului

numit tot Radu, precum și lui Iancu posesiunea Hunedoara (unde exista o veche fortificație, probabil aflată în ruină la acea vreme) și satele din jurul acesteia. Vezi Camil Mureșan, *Iancu de Hunedoara și vremea sa*, Ediția a II-a, București, 1968, p. 42; ***, *Istoria militară a poporului român*, vol. II, Editura Militară, 1986, p. 211; Adrian Andrei Rusu, *Ioan de Hunedoara și Românii din vremea lui*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1999, p. 29; ***, *Istoria Românilor*, vol. IV, Editura Enciclopedică, București, 2001, pp. 338–339; Ioan Aurel Pop, *Transilvania în secolul al XIV-lea și prima jumătate a secolului al XV-lea (1300–1456)*.11. *Ioan (Iancu) de Hunedoara (1407–1456) – erou al creștinătății*, în „Istoria Transilvaniei”, vol. I (până la 1451), Institutul Cultural Român, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2003, p. 279; Ioan Octavian Rudeanu, *Iancu de Hunedoara–ultimul cruciat al Europei*, în „Altarul Banatului”, 1–3, 2005, pp. 70–76; Tiberiu Ciobanu, „*Fortissimus Athleta Christi*” *Iancu de Hunedoara 555*, Editura Eurostampa, Timișoara 2011, pp. 20–21; Ioan-Aurel Pop, *Hunedoreștii o familie europeană*, Editura Școala Ardeleană, 2020, p. 119 ș. a.

⁴ În legătură cu modul de compunere și de folosire a unei arbalete, vezi Cristian Vlădescu, *Lucrări asupra periodizării și tipologiei armelor albe medievale occidentale–secolele XV–XVIII. Armuri și arme de aruncare la distanță*, în „Studii și materiale de muzeografie și istorie militară”, Muzeul Militar Central, nr. 2–3, 1969–1970, p. 136; Cristian Vlădescu, Carol König, Dan Popa, *Arme în muzeele din România*, Editura Meridiane, București, 1973, p. 33 și Valérie Serdon, *Armes au Diable. Arcs et arbalètes au Moyen Âge*, Rennes, 2005 ș. a.

⁵ Camil Mureșan, *op. cit.*, p. 42.

⁶ Vezi la Varjú Elemér, *A gyulafehérvári Hunyadi-emlékek*, în „Archaeologiai Értesítő”, XXVII, 1907, pp. 13–33; Teke Zsuzsa, *Hunyadi János és kora*, Budapest, Gondolat, 1980, p. 83; vezi și interpretarea legată strict de traducerea termenului *progenitores*, precum că acest blazon fusese primit de un strămoș, sigur anterior lui Voicu, la Adrian Andrei Rusu, *op. cit.*, p. 29. Acest termen este menționat în actul emis în 1453, din porunca regelui Ungariei, Ladislau al V-lea Postumul, prin care la blazonul lui Ioan (Iancu) de Hunedoara, „corbul cu inel” se adăuga un nou însemn heraldic, „leul de Bistrița”. Decizia regelui avea la bază faptul că în același an, îi conferise acestuia, titlul de comite perpetuu și ereditar al Bistriței.

Militar Național „Regele Ferdinand I” din București⁷. După detaliile de construcție, ele au fost executate la Sibiu⁸, unde sunt atestați începând cu anii '70 ai secolului al XV-lea alături de alți meșteri producători de armament și cei care lucrau arbalete⁹. Una dintre acestea a aparținut familiei Huniazilor¹⁰. După unele opinii ea ar fi fost folosită de garda¹¹ acestei renumite familii¹².

⁷ Cristian Vlădescu, *op. cit.*, p. 33; Cristian Vlădescu, Carol König, Dan Popa, *op. cit.*, p. 33; vezi și P. Rade, *Arbaletele de la Muzeul Militar Național*, în „Închinare lui Nicolae Iorga”, Cluj, 1931.

⁸ Despre arbaletele din vremea Huniazilor lucrate la Sibiu, vezi Nagy Géza, *Számzerijak a Hunyadiak korából*, în „Archaeologiai Értesítő”, XXX, 1910, p. 423. În anul 1370 la Sibiu este amintit un armurier al orașului, vezi E. Sigerus, *Chronik der Stadt Hermannstadt*, Sibiu, 1930, p. 2; Bielz Julius, *Die Hermannstädter Armbrüste*, în „Mitteilungen aus dem Baron Brukenthalischen Museum”, IV, 1934, pp. 37–40; Ștefan Pascu, *Meșteșugurile din Transilvania până în secolul al XVI-lea*, Editura Academiei Române, 1954, pp. 174–175. Breasla arcarilor este atestată în anul 1492. Meșterii arcarci, în decursul secolului al XV-lea, au suferit o schimbare de specializare datorită modificării arsenalului de război și au trecut treptat la producerea de arbalete, de aceea nu întâlnim – nicăieri în documente vreo referire la breasla arbaletierilor, separată de cea a arcarilor. Concluzia logică este că meseriașii care lucrau arbalete erau organizați într-o bransă în cadrul breslei arcarilor, vezi Ioan Marian Țiplic, *Breslele armurierilor din Sibiu, Cluj și Brașov. Rolul lor în apărarea Transilvaniei de Sud.1. Breslele armurierilor din Sibiu și funcția lor militară*, în „Sargeția”, XXVI/1, 1995–1996, pp. 490–491; Idem, *Breslele producătorilor de armament din Sibiu (sec. XIV–XVI)*, în „Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane”, Sibiu, nr. V-VI, 1998–1999, pp. 137–138. Acest ultim articol a fost publicat și în limba germană în „Forschungen zur Volks- und Landeskunde”, 41/1–2, 1998, pp. 63–73. Olga Beșliu, Raluca Frâncu, *Din istoria breslelor sibiene*, Sibiu, 2007. În colecția de arme de la Muzeul Național din Sibiu s-au păstrat 25 de arbalete de la sfârșitul secolului al XV-lea. Ele sunt produse ale meșterilor de arbalete sibiieni, deoarece pe ele este aplicată stema orașului Sibiu. Meșterii arbaletari (*saggitarii balistarum*) sunt pomeniți de pe la sfârșitul veacului al XIV-lea în mod sporadic, pentru ca în cel următor să fie atestați tot mai frecvent. Aceste arme de tras săgeți erau mai eficiente, mai precise decât arcurile și destul de complicate și pretindeau o tehnică mai avansată. Partea superioară, de care se prindea arcul și scheletul (patul), pe care era fixată săgeata, erau din material foarte flexibil, pentru ca prin întinderea arcului săgeata să aibă o viteză cât mai mare; de obicei acest pat era din oase de pește, prinse laolaltă printr-un material lipicios, învelișul mânerului era din piele, încrustat artistic cu figuri de animale sau plante. Lungimea arcului era de 70–80 cm, patul era de 85 cm, iar lungimea totală a arbaletei ajungea la cca. 1,50 m, vezi Ștefan Pascu, *op. cit.*, pp. 174–175.

⁹ Vezi *Quellen zur Geschichte Hermannstadt aus sächsischen archiven. I. Rechnungen aus dem archiv der Stadt Hermannstadt*, Sibiu, 1889, p. 36 sqq.

¹⁰ Vezi Nagy Géza, *op. cit.*, pp. 423–424; Cristian Vlădescu, Carol König, Dan Popa, *op. cit.*, p. 33.

¹¹ Cristian Vlădescu, Carol König, Dan Popa, *op. cit.*, p. 33, fig. 140.

¹² În legătură cu originea și legenda istorică a familiei Corvineștilor, vezi: George Barițiu, *Ioan Corvinu de Hunedoara. Originea, genealogia, faptele sale imortale*, în „Transilvania”, (Brașov), VI, nr. 5–17, 1873; Fraknói Vilmos, *A hunyadiak és a Jagellók kora (1440–1526)*, în „A Magyar nemzet története”, IV (sub redacția lui Szilágyi Sándor), Budapest, 1896; P. Avram Teodor, *Legenda în legătură cu familia Huniade*, în „Amintirea lui Constantin Giurescu”, București,

Piesa în discuție este compusă dintr-un corp de lemn placat cu os pe margini și în centru, prevăzut cu prag de fier pentru fixarea dispozitivului de armare a corzii și disc-opritor tot din os, montat la un resort interior, în legătură cu pârghia de fier de la pat, care pune în funcțiune mecanismul de lansare a săgeții. Arcul puternic de lemn are capetele subțiate, ridicate și șanțuite, unde se fixează coarda groasă de cânepă¹³.

Pe toată suprafața brațului arcului de lemn al arbaletelor sunt pictate în galben, pe fond negru, frumoase scene cinegetice¹⁴. Astfel, pe partea interioară a brațului drept, apar doi vânători, unul armat cu suliță și altul călare, cu spada în mână, urmărind în fuga calului un iepure incolțit de doi câini¹⁵.

Important este cel călare [...]. Cavalerul se află în semiprofil, are o față zâmbitoare este imberb și cu plete scurte, buclate [...]. Îmbracă o tunică cu decoruri rare și transversale pe piept și falduri late și scurte sub centură. Dacă cu dreapta apucă strâns frâul, cu cealaltă ține o spadă uriașă, cu buton de gardă turtit dreptunghiular, disproporționată ca lungime față de dimensiunea sa umană¹⁶. El poartă pantalon, cizme cu pinteni, dotați cu duriță. Ne întrebăm, cine ar fi fost acest personaj călare, poate posesorul arbaletelor.

Scena se înscrie într-un peisaj care reprezintă o „pădure” și este completată cu ornamente în spirală, între care se plasează, spre locul de împreunare a arcului cu corpul arbaletelor, stema familiei Huniazilor¹⁷, un scut având un corb în câmp, iar la capătul opus, un cap de căprioară și unul de vultur¹⁸. Scena se repetă pe exteriorul acestui braț de arc. Pe partea interioară a brațului stâng,

1944, pp. 511–521; Marcel Romanescu, *Despre Corvinești*, în „Arhiva Genealogică Română”, 1, 1944, pp. 64–66; Camil Mureșan, *op. cit.*, p. 42; Teke Zsuzsa, *op. cit.*, p. 83; J. Held, *Huniadi: legend and reality*, Boulder, 1985; Kovács E. Péter., *A Hunyadi-család*, în „Hunyadi Mátyás Emlekkönyv Mátyás királyi halálának 500. évfordulója”, Budapest, 1990, pp. 29–33; Adrian Andrei Russu, *Ioan de Hunedoara și Românii...*, pp. 28–29; *** *Istoria Românilor*, vol. IV, Editura Enciclopedică, București, 2001, p. 339; Radu Lupescu, *Matthias Hunyadi: from the Family Origins to the Threshold of Power*, în „Matthias Corvinus, the King Tradition and Renewal in the Hungarian Royal Court 1458–1490”, Exhibition Catalogue, Budapest History Museum, Budapest, 2008, pp. 35–49; Ioan Aurel Pop, *Hunedoreștii*, pp. 374–376 ș. a.

¹³ Vezi Nagy Géza, *op. cit.*, pp. 422–426; Cristian Vlădescu, Carol König, Dan Popa, *op. cit.*, p. 33.

¹⁴ Vezi Nagy Géza, *op. cit.*, p. 423/3 și p. 424/4; Cristian Vlădescu, Carol König, Dan Popa, *op. cit.*, p. 33.

¹⁵ Cristian Vlădescu, Carol König, Dan Popa, *op. cit.*, p. 33.

¹⁶ Vezi Adrian Andrei Rusu, *Arbaleta corviniană de la Varna*, de pe http://www.medievistica.ro/pagini/istorie/texte/cercetarea/Arbaleta.html#_ftn1 (accesat 07.01.2021).

¹⁷ O reprezentare a acestei steme a Huniazilor pe aceste arbalete, vezi la Nagy Géza, *op. cit.*, p. 424/4 (desen) și p. 425/5 (desen) și la Cristian Vlădescu, Carol König, Dan Popa, *op. cit.*, fig. 140.

¹⁸ Cristian Vlădescu, Carol König, Dan Popa, *op. cit.*, p. 33.

vânătoarea e completată cu urmărirea unui cerb, de către un vânător care poartă o sulită și corn de vânătoare, iar în locul blazonului este plasat un leu¹⁹.

După opinia noastră reprezentarea personajului călare, de pe aceste arbalete ar putea fi însuși Ioan (Iancu) de Hunedoara. Dar, aici nu avem de-a face cu un portret al voievodului, ci numai cu o figură convențională care îl prezintă în linii generale în echipamentul de vânător în care îi plăcea acestuia să se înfățișeze. De altfel această predilecție acesta o avea și pentru armura de cavaler fapt dovedit de unele portrete în care a fost înfățișat, ținând spada și scutul, dar evident într-o altă poziție²⁰.

Dintre toate reprezentările de pe aceste arbalete ne-a atras atenția, stema²¹, simbol heraldic al familiei Huniade²². O arbaletă cu acest însemn heraldic se află și în patrimoniul Muzeului din Varna, din Bulgaria (Il. 1)²³.

Alte opt arbalete se află la Muzeul Național Maghiar din Budapesta, achiziționate de la un negustor din Kosiče la începutul anului 1897 și doi ani mai târziu încă două²⁴, toate confecționate de un meșter la Sibiu²⁵.

Stema Huniazilor (Il. 2) pe aceste arbalete se înfățișează astfel: în scut de factură central-europeană, cu colțul drept „retezat”²⁶, în câmp de aur, apare

¹⁹ Alte detalii privind scenele de vânătoare de pe arbaletă, vezi la Náy György, *op. cit.*, pp. 423–425. Arbaleta a fost folosită în luptă până în prima jumătate a secolului al XVI-lea, chiar după apariția armelor de foc, iar la vânătoare, până târziu în secolul al XVIII-lea. Arbaleta de vânătoare poate fi oricare din tipurile folosite, cu deosebirea că are corpul plăcat cu os gravat, pietre prețioase, basoreliefuluri, sau filigrane, reprezentând scene de vânătoare. Vezi Cristian Vlădescu, Carol König, Dan Popa, *op. cit.*, p. 34.

²⁰ Ioan (Iancu) de Hunedoara este înfățișat, spre exemplu, în armură de cavaler, ținând cu mâna dreaptă spada și cu mâna stângă scutul, într-o xilografură din *Cronica Hungarorum* a lui Thuróczi, apărută la Brno, în 1488.

²¹ Vezi și ***, *Istoria militară a poporului român*, II, Editura Militară, 1986, p. 250.

²² În legătură cu stema Huniazilor, vezi Aurelian Sacerdoțeanu, *Stema lui Dan al II-lea în legătură cu familiile Huniade și Olah*, în „Revista Muzeelor”, anul V, nr. 1, 1968, pp. 5–16; Dan Cernovodeanu, *Știința și arta heraldică în România*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977, p. 352, fig. 4, 5 și 6; Maria Dogaru, *Aspirația poporului român spre unitate și independență oglindită în simbol heraldic*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981, p. 25; Idem, *Din heraldica României*, Editura JIF, București, 1994, pp. 53–56; Tudor Radu Tiron, *O veche stemă a Transilvaniei în legătură cu heraldica familiei de Hunedoara*, în „Studii și materiale de istorie medie”, 21, 2003, pp. 229–256; Radu Lupescu, *A Hunyadi család címerképe: a hallo*, în „Művelődés” (57), nr. 2, 2004, pp. 7–8; Tudor Radu Tiron, *Din nou despre corbul cu inel în cioc. Reprezentări ale stemelor Hunedoreștilor într-un manuscris din colecția Bibliotecii de Stat Bavareze*, în „Sargeția”, VII (XLIII), Serie Nouă, 2016, pp. 255–273 ș. a.

²³ Vezi Adrian Andrei Rusu, *Arbaleta corviniană de la Varna*, de pe http://www.medievistica.ro/pagini/istorie/texte/cercetarea/Arbaleta.html#_ftn1 (accesat 07.01.2021).

²⁴ Náy György, *op. cit.*, p. 422.

²⁵ *Ibidem*, p. 423.

²⁶ Această formă a scutului era cel mai adesea numai pe marginea dreaptă, după cum se putea

reprezentat un corb negru, orientat spre dreapta, ținând în cioc un inel de aur cu piatra prețioasă în jos și stând pe un fragment de ramură groasă fasonată și desfrunzită, de același metal. De o parte și de alta a păsării menționate, câmpul scutului este împodobit după moda din secolul al XV-lea, de câte un lujer cu frunze de acant, redat negru²⁷. Stema este separată de un mare acant, de secolul al XV-lea²⁸.

S-a sugerat că, „prin asociere cu scutul, în stânga acestuia, labelle de animal care sunt încă destul de vizibile, nu pot proveni decât de la animalele tenanți de scut. Cea mai rapidă sugestie ar fi aceea că ar fi fost labe de lei”²⁹.

Stema familiei Huniazilor de pe aceste arbalette este aidoma cu reprezentarea din sigiliile utilizate în cancelaria voievodului Ioan (Iancu) de Hunedoara³⁰. Dar ce vechime au aceste arbalette cu stema familiei Huniazilor? Cercetătorii care s-au ocupat de ele le-au datat în mod diferit. Astfel, Cristian Vlădescu, Carol König și Dan Popa, datează arbaleta de la Muzeul Militar Central³¹ ca fiind din prima jumătate a secolului al XV-lea³². La opinia lor se raliază și Niculai Păduraru³³.

Sergiu Iosipescu menționând arbalettele celei de-a doua jumătăți a secolului al XV-lea păstrate la Muzeul Militar Național (inv. 376.671) arată că sunt „á pied de biche”, și de proveniență sibiană. Cea mai valoroasă – transferată Muzeului Național de Istorie printr-o samavolnică dispoziție a vechiului regim – are

vedea pe vechile monumente, care servea pentru așezarea și sprijinirea lăncii, și prin aceasta să o mănuiască în luptă cu mai multă siguranță, vezi Marcel Sturdza-Săucești, *Heraldica*, Editura Științifică, București, 1974, p. 28.

²⁷ Augustin Mureșan, *op. cit.*, p. 118.

²⁸ Nagy Géza, *op. cit.*, p. 424.

²⁹ Adrian Andrei Rusu, *Arbaleta corviniană de la Varna*, de pe http://www.medievistica.ro/pagini/istorie/texte/cercetarea/Arbaleta.html#_ftn1 (accesat 07.01.2021).

³⁰ În acest sens, vezi două reproduceri ale sigiliului mijlociu în ceară din 1447 a lui Ioan (Iancu) de Hunedoara, la Varjú Elemér, *A gyulafehervári Hunyadi-emléket*, în „Archaeologiai Értesítő”, XXVII, 1907, p. 25; Aurelian Sacerdoțeanu, *op. cit.*, fig. 4 (sigiliul lui Iancu de Hunedoara) ș. a. Sigilii ale lui Iancu de Hunedoara în calitate de guvernator al Ungariei se conservă la Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale București, vezi Melentina Bâzgan, *Colecția de peceti*, în „Revista Arhivelor”, nr. 3, 1995, p. 293, colecția de peceti II, nr. 433–445.

³¹ Menționăm că, arbaleta cu stema familiei Huniade a fost transferată între timp de la Muzeul Militar Central (azi Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I”) la Muzeul Național de Istorie a României.

³² Vezi Cristian Vlădescu, *op. cit.*, p. 136; Cristian Vlădescu, Carol König, Dan Popa, *op. cit.*, p. 33 și *Din colecția de arme a Muzeului Militar Central* (autori: Cristian Vlădescu și Carol König), Pliant (1967), (fig. 10).

³³ Neculai Păduraru, arată că, arbaleta de la Muzeul Militar Național, din prima jumătate a secolului al XV-lea purtând stema, atestă că ar fi aparținut Huniazilor, vezi Neculai Păduraru, *Lexicon militar (arbaletă)*, în „Observator militar”, nr. 20, din 23–29 mai 2012, p. 18.

pe plăcuțele de os care ornamează arborele scene de vânatoare și stema Corvineștilor, ceea ce ar data cu siguranță arbaleta de la mijlocul secolului al XV-lea până la începutul secolului al XVI-lea, când familia s-a stins cu Ioan, fiul natural al regelui Matia Corvin (1458–1490)³⁴.

Adrian Andrei Rusu, referindu-se la arbaleta corviniană de la Varna, scrie: „Rămâne pentru oricine o provocare identificarea unui alt însemn decât acela al herbului Hunedoreștilor transilvăneni. Din acest moment dispunem de o cronologie relativ strânsă (mijlocul – a doua jumătate a secolului al XV-lea) și de originea posibilă a piesei (regatul Ungariei)”³⁵. Acest autor adaugă: „Pe lângă coloristica incertă corbul nu a fost, se pare ținut într-o poziție hieratică. Nu am îndrăzni, să afirmăm, de pildă, cu înfățișările simple, din profil, ar fi fost mai frecvente în perioada mai timpurie. La urma urmei, singura constantă heraldică este capul cu cioc coroiat și inel. Mai departe a fost o mare libertate de fabricare, cea care este de natură să stoarcă astăzi motivații dintre cele mai neverosimile”³⁶.

În ceea ce privește aceste arme, noi ne raliem întru-totul opiniei exprimate de Cristian Vlădescu, Carol König și Dan Popa conform căreia arbaletele ar data din prima jumătate a secolului al XV-lea³⁷, ca și stema pe care s-a reprezentat. Ele au fost comandate spre execuție unor meșteri breslași din Sibiu (sau poate unuia singur), probabil de însuși Ioan (Iancu) de Hunedoara, încă din vremea când era ban al Severinului (1438–1441)³⁸, împreună cu fratele său cel mic Ioan cel Tânăr, sau mai probabil în perioada dintre anul 1441, când Iancu a fost numit voievod al Transilvaniei și lupta de la Varna (1444), dar nu mai târziu de anul 1453, când acestuia i s-a conferit o nouă stemă, îmbogățită, printr-o diplomă acordată de regele Ungariei, Ladislau al V-lea Postumul de Habsburg³⁹. Precizăm acest lucru, deoarece dacă arbaleta ar

³⁴ Vezi Sergiu Iosipescu, *Ștefan cel Mare și vremea sa în Muzeul Militar Național*, în „Revista Muzeelor”, nr. 3, 2004, p. 41.

³⁵ Adrian Andrei Rusu, *Arbaleta corviniană de la Varna*, de pe http://www.medievistica.ro/pagini/istorie/texte/cercetarea/Arbaleta.html#_ftn1 (accesat 07. 01. 2021).

³⁶ Idem, *Heraldica transilvană a lui Ioan de Hunedoara*, de pe <https://www.medievistica.ro/texte/istorie/cercetare/heraldica/heraldica.htm>

³⁷ Vezi Cristian Vlădescu, *op. cit.*, p. 136; Cristian Vlădescu, Carol König, Dan Popa, *op. cit.*, p. 33 și *Din colecția de arme a Muzeului Militar Central* (autori: Cristian M. Vlădescu și Carol König), Pliant, 1967 (fig. 10).

³⁸ Este posibil ca arbaleta să fi fost executată în prima jumătate a secolului al XV-lea, deoarece la Sibiu meșterii care lucrau arbalete sunt pomeniți de pe la sfârșitul secolului al XIV-lea, în mod sporadic, pentru ca în cel următor să fie atestați tot mai frecvent, vezi Ștefan Pascu, *op. cit.*, pp. 174–175.

³⁹ Vezi Márki Sándor, *Arad vármegye és Arad szabad királyi város története*, Arad, 1892, p. 134; Constantin C. Giurescu, *Istoria Românilor*, II, București, 1937, p. 34; Aurelian Sacerdoțeanu, *op. cit.*, p. 8; Dan Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 353, pl. LXXIII, fig. 5 (reprodus după D. Radocsay); Bertényi Iván, *Új magyar cimertan*, Budapeșt, 1998, p. 50.

fi fost confecționată după anul 1453, ar trebui să aibă reprezentată pe suprafața ei noul blazon acordat în acel an. Aceste arbalete au fost utilizate probabil, uneori în lupte⁴⁰, dar mai ales la vânătoare⁴¹, după cum rezultă din scenele cinegetice cu care sunt împodobite.

Însemnul heraldic reprezentând corbul cu inel în cioc apare și pe diferite edificii⁴², cahle⁴³, monede⁴⁴, arme de apărare (scuturi)⁴⁵, sigiliul mare ale regelui Ungariei Matia Corvin⁴⁶, cărți⁴⁷ ș. a.

O altă armă care are și acest însemn heraldic este arbaleta din anul 1489, realizată pentru Matia Corvin⁴⁸, păstrată la Muzeul de Artă Metropolitan din New York (Il. 3). Aceasta are reprezentată pe suprafața ei, stema veche și modernă a Ungariei și stema familiei Huniazilor (Il. 4)⁴⁹.

Stema se prezintă astfel: Scut tăiat, în partea superioară despiciat. În cartierul din partea dreaptă, în câmp opt fascii; în cartierul din partea stângă crucea apostolică; în partea inferioară un corb spre dreapta, ținând în cioc un inel stând pe o cracă desfrunzită. Scutul este timbrat de un coif cu grile

⁴⁰ Cronicile vremii prezintă faptul că pentru Ioan (Iancu) de Hunedoara cariera militară însemna totul: „Viața de ostaș însemna pentru el ceea ce era apa pentru pești, sau, pentru cerbii cei iuți, hățiușul pădurilor umbroase”, vezi Ioan Thuróczi, *Chronica Hungarorum*, în *Scriptores Rerum Hungaricarum*, ediție de Johannes Georgius Schwandtner, vol. I, Tyrnavia, 1765, p. 397 și Camil Mureșan, *op. cit.*, p. 47.

⁴¹ În acest sens, referindu-se la arbaleta corviniană de la Varna, cercetătorul Adrian Andrei Rusu scria: „Toate decorațiile arbaletei indică folosința ei specială: vânătoarea. Este aproape exclus ca asemenea desfășurare decorativă să fi fost destinată unei arme utile, de război. De altfel, nici calibrul și nici mecanismul simplu și direct de încărcare/incordare, nu o face utilă pentru un scop ca acela; nici măcar pentru ținerea unor animale mari, care pot fi doborâte doar cu săgeți grele, cu bolțuri la fel [...]. Este o piesă de lux, care a servit mai curând practicării „sportului” vânătoarei, decât războiului”, vezi Adrian Andrei Rusu, *Arbaleta corviniană de la Varna*.

⁴² În acest sens, vezi Adrian Andrei Rusu, *Heraldica transilvană a lui Ioan de Hunedoara*, de pe <https://www.medievistica.ro/texte/istorie/cercetare/heraldica/heraldica.htm>

⁴³ Vezi Paraschiva-Victoria Batariuc, *Cahle cu elemente heraldice descoperite la Baia*, în „Herb”, Revista română de heraldică, I (IV), 1–2, 1999, pp. 87–94 și Adrian Andrei Rusu, Alexandru Diaconescu, *Cahlele cu blazonul regal al regelui Matia I Corvin*, de pe https://www.medievistica.ro/texte/arta/starile/cahle/blazon_matia_Rusu/cahle_blazon_matia_Rusu.htm (accesat la 04. 04. 2021) ș. a.

⁴⁴ Vezi Titus Dorin Tripa, *Utilizarea stemei Corvineștilor pe unele piese numismatice*, în „Sargeția”, XXX, 2001–2002, pp. 287–291.

⁴⁵ Idem, *Câteva reprezentări inedite ale blazonului lui Iancu de Hunedoara*, în „Sargeția”, XXX, 2001–2002, pp. 319–323.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ Bashford Dean, *A corssbow of Matthias Corvinus, 1489*, în „The Metropolitan Museum of Art Bulletin”, vol. 20, no. 6 (Jun. 1925), New York, pp. 154–157.

⁴⁹ *Ibidem*.

surmontat de o coroană deschisă. Deasupra coroanei pe o eșarfă încolăcită după tulpina unui ornament vegetal terminat cu doi lujeri de acant se află scris anul: 1.4.8.9., data fabricării arbaletei.

Pe arbaletă mai sunt reprezentate separat încă două însemne heraldice: stema cu leopardzi (Dalmația) și stema cu leul (Boemia), datorită faptului că regele mai stăpânea Dalmația (1458–1490), Boemia și Silezia (1469–1490). Această arbaletă ar fi fost lucrată de meșteri din Europa Centrală sau de Est, posibil la Viena⁵⁰.

Pentru arbaletele realizate la Sibiu nu cunoaștem nici o informație sau vreun indiciu sigur că, acestea ar fi din perioada domniei regelui Matia Corvin. În schimb pentru a doua arbaletă realizată posibil la Viena, care are stema Ungariei cuprinzând și simbolul heraldic al familiei Corvinilor, și cele două steme, respectiv a Dalmației și a Boemiei, plus datarea ei (1489), ne indică că aceasta a fost realizată în vremea regelui Matia Corvin (1458–1490).

Prezența simbolului heraldic al Huniazilor pe aceste piese muzeale ne amintește de originile și trecutul glorios al acestei familii. Prin vechimea, splendidele reprezentări artistice și heraldice de pe suprafața lor, aceste arbalete sunt valori de patrimoniu național și universal.

Bibliografie

Surse editate. Lucrări generale și speciale

- Barițiu, George, *Ioan Corvinu de Hunedoara. Originea, genealogia, faptele sale imortale*, în „Transilvania”, (Brașov), VI, nr. 5–17, 1873.
- Bashford, Dean, *A corssbow of Matthias Corvinus, 1489*, în „The Metropolitan Museum of Art Bulletin”, vol. 20, no. 6, Jun., New York, 1925.
- Batariuc, Paraschiva–Victoria, *Cahle cu elemente heraldice descoperite la Baia*, în „Herb”, Revista română de heraldică, I (IV), 1–2, 1999.
- Bâzgan, Melentina, *Colecția de peceți*, în „Revista Arhivelor”, nr. 3, 1995.
- Bertényi, Iván, *Új magyar cimertan*, Budapest, 1998.
- Beșliu, Olga, Frâncu, Raluca, *Din istoria breslelor sibiene*, Sibiu, 2007.
- Bielz, Julius, *Die Hermannstädter Armbrüste*, în „Mitteilungen aus dem Baron Brukenthalischen Museum”, IV, 1934.
- Cernovodeanu, Dan, *Știința și arta heraldică în România*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977.

⁵⁰ Arbaleta regelui Matia Corvin. (Colecția Muzeului de Artă Metropolitan New York), de pe <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/22878> (accesat la 08.02.2021).

- Ciobanu, Tiberiu, „*Fortissimus Athleta Christi*” *Iancu de Hunedoara 555*, Editura Eurostampa, Timișoara, 2011.
- Dogaru, Maria, *Aspirația poporului român spre unitate și independență oglindită în simbol heraldic*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981.
- Dogaru, Maria, *Din heraldica României*, Editura JIF, București, 1994.
- Fraknói, Vilmos, *A hunyadiak és a Jagellók kora (1440–1526)*, în „A Magyar nemzet története”, IV (sub redacția lui Szilágyi Sándor), Budapest, 1896.
- Giurescu, Constantin C., *Istoria Românilor*, II, București, 1937.
- Held, J., *Huniadi: legend and reality*, Boulder, 1985.
- Iosipescu, Sergiu, *Ștefan cel Mare și vremea sa în Muzeul Militar Național*, în „Revista Muzeelor”, nr. 3, 2004.
- *** *Istoria militară a poporului român*, vol. II, Editura Militară, 1986.
- *** *Istoria Românilor*, vol. IV, Editura Enciclopedică, București, 2001.
- Kovács, E. Péter., *A Hunyadi-család*, în „Hunyadi Mátyás Emlékkönyv Mátyás királyi halálának 500. évfordulójára”, Budapest, 1990.
- Lupescu, Radu, *A Hunyadi család cimereképe: a hallo*, în „Művelödes” (57), nr. 2, 2004.
- Lupescu, Radu, *Matthias Hunyadi: from the Family Origins to the Threshold of Power*, în „Matthias Corvinus, the King Tradition and Renewal in the Hungarian Royal Court 1458–1490”, Exhibition Catalogue, Budapest History Museum, Budapest, 2008.
- Márki, Sándor, *Arad vármegye és Arad szabad királyi város története*, I, Arad, 1892.
- Mureșan, Augustin, *Stema familiei Huniazilor pe o arbaletă din secolul al XV-lea*, în „Ziridava”, XXV/1, 2010.
- Mureșan, Camil, *Iancu de Hunedoara și vremea sa*, Ediția a II-a, București, 1968.
- Nagy, Géza, *Számszerijjak a Hunyadiak korából*, în „Archaeologiai Értesítő”, XXX, 1910.
- P., Avram Teodor, *Legenda în legătură cu familia Huniade*, în „Amintirea lui Constantin Giurescu”, București, 1944.
- Pascu, Ștefan, *Meșteșugurile din Transilvania până în secolul al XVI-lea*, Editura Academiei Române, 1954.
- Pop, Ioan-Aurel, *Hunedoreștii o familie europeană*, Editura Școala Ardeleană, 2020.
- Pop, Ioan Aurel, *Transilvania în secolul al XIV-lea și prima jumătate a secolului al XV-lea (1300–1456).11. Ioan (Iancu) de Hunedoara (1407–1456) – erou al creștinătății*, în „Istoria Transilvaniei”, vol. I (până la 1451), Institutul Cultural Român, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2003.
- Păduraru, Neculai, *Lexicon militar (arbaletă)*, în „Observator militar”, nr. 20, din 23–29 mai 2012.

- Quellen zur Geschichte Hermannstadt aus sächsischen archiven. I. Rechnungen aus dem archiv der Stadt Hermannstadt*, Sibiu, 1889.
- Rade, P., *Arbaletele de la Muzeul Militar Național*, în „Închinare lui Nicolae Iorga”, Cluj, 1931.
- Rudeanu, Ioan Octavian, *Iancu de Hunedoara—ultimul cruciat al Europei*, în „Altarul Banatului”, 1–3, 2005.
- Romanescu, Marcel, *Despre Corvinești*, în „Arhiva Genealogică Română”, 1, 1944.
- Rusu, Adrian Andrei, *Ioan de Hunedoara și Românii din vremea lui*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1999.
- Sacerdoțeanu, Aurelian, *Stema lui Dan al II-lea în legătură cu familiile Huniade și Olah*, în „Revista Muzeelor”, anul V, nr. 1, 1968.
- Serdon, Valérie, *Armes au Diable. Arcs et arbalètes au Moyen Âge*, Rennes, 2005.
- Sigerus, E., *Chronik der Stadt Hermannstadt*, Sibiu, 1930.
- Sturdza-Săucești, Marcel, *Heraldica*, Editura Științifică, București, 1974.
- Teke Zsuzsa, *Hunyadi János és kora*, Budapest, Gondolat, 1980.
- Tiron, Tudor Radu, *O veche stemă a Transilvaniei în legătură cu heraldica familiei de Hunedoara*, în „Studii și materiale de istorie medie”, 21, 2003.
- Tiron, Tudor Radu, *Din nou despre corbul cu inel în cioc. Reprezentări ale stemelor Hunedoreștilor într-un manuscris din colecția Bibliotecii de Stat Bavareze*, în „Sargeția”, VII (XLIII), Serie Nouă, 2016.
- Thuróczi, Ioan, *Chronica Hungarorum*, în *Scriptores Rerum Hungaricarum*, ediție de Johannes Georgius Schwandtner, vol. I, Tyrnavia, 1765.
- Tripa, Titus Dorin, *Utilizarea stemei Corvineștilor pe unele piese numismatice*, în „Sargeția”, XXX, 2001–2002.
- Tripa, Titus Dorin, *Câteva reprezentări inedite ale blazonului lui Iancu de Hunedoara*, în „Sargeția”, XXX, 2001–2002.
- Țiplic, Ioan Marian, *Breslele armurierilor din Sibiu, Cluj și Brașov. Rolul lor în apărarea Transilvaniei de Sud. 1. Breslele armurierilor din Sibiu și funcția lor militară*, în „Sargeția”, XXVI/1, 1995–1996.
- Țiplic, Ioan Marian, *Breslele producătorilor de armament din Sibiu (sec. XIV–XVI)*, în „Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane”, Sibiu, nr. V–VI, 1998–1999.
- Varjú Elemér, *A gyulaféhérvári Hunyadi-emplékék*, în „Archaeologiai Értesítő”, XXVII, 1907.
- Vlădescu, Cristian, *Lucrări asupra periodizării și tipologiei armelor albe medievale occidentale – secolele XV–XVIII. Armuri și arme de aruncare la distanță*, în „Studii și materiale de muzeografie și istorie militară”, Muzeul Militar Central, nr. 2–3, 1969–1970.
- Vlădescu, Cristian, König, Carol, Popa, Dan, *Arme în muzeele din România*, Editura Meridiane, București, 1973.

Webografie

Arbaleta regelui Matia Corvin. (Colecția Muzeului de Artă Metropolitan New York), <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/22878> (accesat la 08.02.2021).

Rusu, Adrian Andrei, *Arbaleta corviniană de la Varna*, de pe http://www.medievistica.ro/pagini/istorie/texte/cercetarea/Arbaleta.html#_ftn1 (accesat 07.01.2021).

Rusu, Adrian Andrei, *Heraldica transilvană a lui Ioan de Hunedoara*, de pe <https://www.medievistica.ro/texte/istorie/cercetare/heraldica/heraldica.htm>.

Rusu, Adrian Andrei, Diaconescu, Alexandru, *Cahlele cu blazonul regal al regelui Matia I Corvin*, de pe https://www.medievistica.ro/texte/arta/starile/cahle/blazon/matia_Rusu/cahle_blazon_matia_Rusu.htm (accesat la 04.04.2021).

ILUSTRĂȚII

II. 1. Arbaleta corviniană de la Muzeul din Varna – prima din stânga (după Adrian Andrei Rusu).

II. 2. Stema familiei Huniazilor de pe arbaleta de la Sibiu (după Cristian Vlădescu, Carol König, Dan Popa).

II. 3. Arbaleta regelui Matia Corvin. (Sursa: Muzeul de Artă Metropolitan New York).

II. 4. Arbaleta regelui Matia Corvin. Detaliu cu stema familiei Corvinilor. (Sursa: Muzeul de Artă Metropolitan New York).